

РОЗДІЛ V

Гроші, фінанси та кредит

УДК 336:330

Карлін Микола,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування;
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-01-92-100>

ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛІМАТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

В статті аналізуються проблеми застосування фінансових інструментів, які впливають на дотримання умов кліматичної безпеки. У статті також досліджуються особливості застосування фінансових кліматичних інструментів у провідних країнах світу та проблеми застосування окремих із них в Україні, оскільки фінансові ресурси нашої країни вкрай обмежені. Обґрунтована доцільність внесення змін у використання таких фінансових кліматичних інструментів як «зелений» тариф, вуглецевий податок, екологічні податки на пальне, а також виявлені недоліки силових методів запровадження останніх.

Ключові слова: кліматична безпека, фінансові інструменти, вуглецевий податок, «зелений тариф», ЄС, Україна.

Карлін Николай,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования;
г. Луцк, ORCID ID 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

ФИНАНСОВЫЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КЛИМАТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В МИРЕ И В УКРАИНЕ

В статье анализируются проблемы использования финансовых инструментов, которые влияют на соблюдение климатической безопасности. В статье также исследуются особенности применения финансовых климатических инструментов в главных странах мира и проблемы применения некоторых из них в Украине, поскольку финансовые ресурсы нашей страны недостаточны. Доказана необходимость внесения изменений в использование таких финансовых инструментов как «зеленый» тариф, углеродный налог, экологические налоги на бензин, а также выявлены недостатки силовых методов внедрения последних.

Ключевые слова: климатическая безопасность, финансовые инструменты, углеродный налог, «зеленый» тариф, ЕС, Украина.

Karlin Mykola,
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Head of the Department of Finance, Banking and insurance
Lesia Ukrainka Eastern European National University
Lutsk, ORCID ID 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

FINANCIAL INSTRUMENT FOR PROVIDING CLIMATIC SECURITY: PROBLEMS OF USE IN THE WORLD AND IN UKRAINE

The article analyzes the problems of the use of financial instruments that affect the observance of climate security. The article also explores the peculiarities of the use of financial climatic tools in the leading countries of the world and the problems of using some of them in Ukraine, as the financial resources of our country are extremely limited. The expediency of introducing changes in the use of such financial climate instruments as green tariff, carbon tax, environmental taxes on fuel, as well as the shortcomings of the power methods of the introduction of the latter, were substantiated.

It was shown that the mass protests of the so-called «yellow vests» in France in November-December 2018 against the introduction of the environmental tax on fuel proved that under current conditions, public financial climate restrictions should take into account the financial ability of their compliance with households, businesses (especially small and medium), local authorities. Therefore, individual states and international organizations need to better predict not only the positive effects of the introduction of financial climate instruments, but also the negative effects on incomes of the general population.

The current stage of globalization and its negative impact on the climate necessitates the cooperation of national governments in addressing climate security issues, which necessitates the creation of inter-state financial institutions for the joint resolution of global climatic problems. One of them could be the creation of the International Climate Fund, as well as the introduction of a world wealth tax.

In the framework of the mechanism of providing climate security in Ukraine in today's conditions, it is first of all to include such financial instruments as environmental taxes, incentives (first of all, green tariffs) and fines, as well as investments and loans aimed at improving the climatic conditions of reproduction of factors of production.

Key words: climate security, financial instruments, carbon tax, green tariff, EU, Ukraine.

Постановка проблеми. Якщо рівень викидів вуглецевого газу не зміниться, то до 2030 р. клімат землі може стати таким же спекотним і сухим, яким він був 3 млн. років тому, йдеться в дослідженні, опублікованому на початку грудня 2018 р. в журналі Національної академії наук США. Тому Генеральний секретар ООН А. Гуттеріш на грудневій (2018 р.) кліматичній конференції COP 24 у м. Катовіце закликав всі країни знизити викиди парникових газів на 45 % у період з 2010 р. до 2030 р. та націлитися на нульовий показник викидів цих газів до 2050 р., оскільки людство стоїть на грані виживання. Для цього насамперед необхідно повністю трансформувати глобальну енергетику, а також управління земельними та лісовими ресурсами. Проблемою виконання вказаних кліматичних нормативів є відсутність належних коштів як у населення, так і у більшості держав світу. Зокрема, розбудова так званих смарт-міст («розумних» міст) показала, що проживання в цих екологічно чистих містах не по кишені більшості населення навіть достатньо розвинутих країн (зокрема, про це свідчить досвід подібного міста у Південній Кореї). Крім того, події у Франції та у ряді інших розвинутих країн в кінці 2018 р. засвідчили, що силові методи запровадження фінансових кліматичних обмежень зустрінуть масовий опір більшості населення та малого і середнього бізнесу, що важливо врахувати в Україні. Тому окремим державам та міжнародним організаціям необхідно краще прогнозувати не тільки позитивні наслідки запровадження фінансових кліматичних інструментів, але й негативні їх наслідки для доходів широких верств населення, особливо – у бідних країнах, до яких сьогодні відноситься й Україна. Важливо також систематизувати фінансові кліматичні інструменти та розробити адекватний для різних за доходами країн механізм їх запровадження, який би враховував інтереси широких мас населення. Крім того, слід мати на увазі й той факт, що багато вчених вважають сьогоdnішній етап потепління клімату результатом змін у внутрішній енергії Землі, який відбувається періодично в історії раз на кілька сотень чи тисяч років. Поряд із цим, як свідчать численні дослідження фахівців з усього світу, все ж таки людська діяльність в останні десятиліття прискорює потепління клімату. У значній мірі це пов'язано з надмірною лібералізацією світової економіки та її націленістю на задоволення все нових і нових потреб людей (передусім у розвинутих країнах), багато з яких є нерациональними і провокуються агресивною маркетинговою політикою транснаціональних компаній. Тому людству необхідно прислухатися до рекомендацій експертів Римського клубу, які наголошують на необхідності досягнення нової якості зростання (зокрема, й кліматичної безпеки), а не високих темпів приросту світового ВВП. Останнього не досягти, якщо не призупинити потепління клімату на планеті, хоча б на рівні, встановленому у Паризькій кліматичній угоді.

Аналіз останніх досліджень. У міжнародних документах щодо сталого розвитку в останні роки все більше уваги приділяється заходам щодо оцінки рівня кліматичної безпеки, без чого важко забезпечити умови майбутнього розвитку. Тому все більше зарубіжних та українських вчених і практиків шукають нові підходи до оцінки кліматичної безпеки та фінансові інструменти її забезпечення на міжнародному, державному та регіональному рівнях. Серед них доцільно назвати таких, як: А. Андрусевич, С. Барбієр, В. Борейко, І. Бистряков, Б. Буркинський, Е. Вайцеккер, І. Варламова, І. Вахович, О. Веклич, Т. Галушкіна, К. Гел, В. Голян, А. Гор, О. Губанова, Б. Данилишин, Ф. Джонс,

Г. Дейлі, Я. Дідух, А. Камерон, Я. Квач, Н. Коленда, В. Кравців, Н. Крафтс, Д. Лижін, Г. Макстан, А. Маркандіа, Н. Павліха, Д. Піарс, Б. Порфір'єв, М. Пригожин, Й. Рандерс, П. Саблук, Н. Станкевич, Д. Стігліц, К. Стюарт, Дж. Сьєберт, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик, Є. Хлобистов, Л. Черчик та інші. Разом з тим, в їх роботах поки не визначені основні проблеми застосування фінансових кліматичних інструментів у різних за доходами на душу населення країнах та можливі шляхи їх подолання з врахуванням фінансових можливостей кожної країни. Крім того, поки не зрозуміло, за рахунок яких джерел прийдеться компенсувати втрати від підвищених екологічних платежів для бізнесу.

Метою статті є необхідність дослідження проблем та особливостей застосування фінансових кліматичних інструментів у провідних країнах світу та можливостей застосування деяких із них в Україні, щоб виконати кліматичні нормативи, закріплені у Паризькій Угоді, підписаною нашою країною. Відповідно, **завданнями роботи** є дослідження проблем застосування фінансових кліматичних інструментів у країнах світу; виявлення особливостей застосування фінансових кліматичних інструментів у провідних країнах світу; дослідження можливостей застосування деяких із них в Україні; аналіз доступних джерел кліматичних інвестицій для нашої країни та подолання наявних проблем у їх використанні.

Виклад основного матеріалу. Головною проблемою запровадження кліматичних нормативів у світі відповідно до міжнародних угод є невизначеність з джерелами фінансування втрат від них. Тому вугілля й досі залишається поза конкуренцією через свою дешевизну та через те, що викиди від його спалення не всюди обкладаються достатніми екологічними податками. А проти цього, як і проти відмови від використання нафти і вугілля, насамперед виступають арабські країни, США, Росія, Німеччина, східноєвропейські країни (передусім Польща, яка забезпечує себе на 70 % електроенергією від спалювання вугілля). Тому, зокрема, Польща добилася від ЄС дозволу інвестувати у розвиток виробництва вугілля та виробництва із нього енергії мінімум до 2030 р., оскільки її поки не можна замінити значно дорожчою відновною енергією. Аналіз причин виходу США із Паризької кліматичної угоди показав, що американський бізнес побачив у ній створення додаткових економічних переваг насамперед для китайських конкурентів. Новий президент Бразилії Ж. Болсонару (заступив на посаду з 01.01.2019 р.) виступає за вихід країни з Паризької кліматичної угоди, оскільки її кліматичні вимоги шкодять економічному розвитку Бразилії. Значна частина населення Франції, яка підтримала рух «жовтих жилетів», розглядає додатковий податок на вуглеводне паливо як спосіб президента Е. Макрона перекласти екологічні платежі на простих громадян, оскільки він суттєво зменшив податок на багатих, що призвело до нестачі коштів у бюджеті на соціальні програми. В кінці грудня 2018 р. рух «жовтих жилетів» розпочався у Португалії, представники якого виступають за зменшення податків на паливо, оскільки високі ставки цих податків (передусім, ПДВ) негативно позначаються на доходах широких верств населення. Про використання екологічного податку в Україні як додаткового засобу наповнення бюджету, а не як інструменту досягнення кліматичної безпеки, говорить той факт, що у 2019 р. надходження від екологічного податку у нашій країні складуть 2842 млн. гривень, а витрати за бюджетною програмою «Проведення природоохоронних заходів» – тільки 361 млн. Тому варто погодитися з висновком відомого російського вченого Б. Соколова про те, що стратеги боротьби з потеплінням клімату в світі зовсім не врахували той факт, що штучне завищення цін на бензин та дизельне паливо для того, щоб зробити конкурентоспроможними екологічні види палива, дуже негативно позначаються на тих не найбагатших соціальних верствах у розвинених країнах, для яких від вартості дизельного палива і бензину залежить сама можливість працювати [1]. В Україні також все більше експертів вважають, що введення високої ставки «зеленого» тарифу здійснено в інтересах олігархів, які монополізували виробництво відновної енергії (насамперед, сонячної та вітрової), і це забезпечило їх надвисокими прибутками за рахунок всього населення. Всі ці та інші проблеми використання фінансових кліматичних інструментів вимагають додаткового аналізу з метою більш справедливого розподілу їх тягаря на всі верстви населення та на різні країни світу. Неврахування даного чинника призвело до того, що сьогодні не виконуються кліматичні параметри розвитку, намічені Паризькою кліматичною угодою. На цей факт вказала чергова кліматична конференція, яка відбулася на початку грудня 2018 р. в Катовіце (Республіка Польща). Це стосується й України, в якій, крім цього, необхідний й міжрегіональний перерозподіл ресурсів.

Теоретичні основи кліматичної безпеки та фінансові шляхи усунення її загроз розроблені у ряді міжнародних угод, прийнятих під егідою ООН. Серед них основними є Кіотський протокол та Паризька кліматична угода. Аналіз цих та інших кліматичних угод дозволяє запропонувати для обговорення наступне визначення поняття «кліматична безпека». Це – сукупність заходів міжнародного

співтовариства (передусім адміністративного та фінансового плану), направлених на недопущення суттєвого підвищення існуючого рівня температури на планеті в наступні кілька десятків років. Цільовим орієнтиром при цьому виступає максимальний приріст температури у два градуси за Цельсієм. Разом з тим, в останній доповіді експертів Римського клубу (грудень 2017 р.) вказується, що цього поки не вдається досягнути, а показники температури зростають вищими темпами. Тому важливо звернути увагу й на другий цільовий орієнтир кліматичної безпеки, закріпленій у Паризькій угоді: адаптація до змін клімату. Іншими словами, світовому співтовариству необхідно прискорити розробку заходів з поглинання викидів парникових газів. Для цього, як свідчить досвід розвинутих країн, доцільно використовувати не тільки штрафні санкції (передусім підвищення податків на викопне паливо, на парникові викиди, вуглецевий податок), а й фінансові стимули для тих, хто старається зменшити парникові викиди («зелений» тариф, «теплі» кредити, револьверні фонди, пільгові кредити, позики міжнародних екологічних організацій тощо).

Парадоксальним є той факт, що Україні можна ще кілька десятків років не виконувати таку вимогу Паризької угоди, як скорочення викидів вуглекислого газу до 60 % від рівня 1990 р., оскільки в результаті безпрецедентного спаду виробництва та деіндустріалізації нашої країни за останні майже три десятиліття ці викиди скоротилися в Україні втричі. Зокрема, фактичний рівень викидів вуглекислого газу у 2015 р. був на рівні 32 % від показника 1990 р. Враховуючи, що на 2019-2021 рр. темпи приросту ВВП України будуть складати в розмірі 3 %, а обсяг ВВП на кінець 2018 р. складав тільки близько 70 % від рівня 1990 р, то наша країна ще довго не зможе перевищити встановлену межу за викидами вуглекислого газу. На наш погляд, це пояснює причини збереження «брудних» експортно направлених виробництв в Україні, власники яких практично не вкладають інвестиції в їх екологічну модернізацію. Крім того, іноземні інвестиції у значній мірі також спрямовуються у подібні проекти в Україні, які масово ліквідуються у провідних країнах світу. Однією з причин орієнтації великих українських агропромислових компаній на виробництво великих обсягів свинини та курятини на експорт також є можливість не платити великих сум екологічного податку за викиди вуглекислого газу в Україні. Тому у нашій країні треба знайти адекватні сьогоденню фінансові кліматичні інструменти, які дозволять їй належним чином виконувати умови міжнародних екологічних угод, що дозволить отримати значні іноземні кліматичні інвестиції. Зокрема, до 2020 р. світова спільнота планує вкладати у захист довкілля 100 млрд дол. США щороку. У 2021-2025 рр. Світовий банк виділить 200 млрд дол. США на боротьбу зі змінами клімату, а Німеччина взяла на себе зобов'язання подвоїти свій внесок до Зеленого кліматичного фонду ООН: з 750 млн до 1,5 трлн євро.

Досвід країн Європейського Союзу говорить про те, що у них наголос робиться на високі ставки екологічного оподаткування, щоб підприємствам було вигідніше вживати заходи з охорони довкілля, а не забруднювати його. Разом з тим, коли зібрані таким чином кошти використовуються на фінансування існуючих екологічних проблем, це позитивно сприймається більшістю населення і представників бізнесу. У країнах ЄС поширеними екологічними податками кліматичного плану є енергетичні податки (на споживання енергії, електрики, вугілля, природного газу та палива), а також податок на мінеральне паливо. В цілому, у розвинутих країнах сьгодні застосовуються близько 520 різновидів екологічних податків, які в тій чи іншій мірі направлені на дотримання вимог кліматичної безпеки. У той же час треба мати на увазі й той факт, що боротьба з потеплінням клімату має не тільки екологічні, а й фіскальні цілі, коли деякі держави під приводом боротьби з потеплінням клімату підвищують ті чи інші екологічні податки, направляючи отримані кошти не тільки на екологічні програми, а й на ті проекти (насамперед, соціальні), які до боротьби з потеплінням клімату не мають ніякого відношення (особливо це проявляється під час підготовки виборів до парламентів). Крім того, масові протести так званих «жовтих жилетів» у Франції в листопаді-грудні 2018 р. проти введення екологічного податку на пальне, які були підтримані у Бельгії, Португалії, ряді інших країн, довели, що в сучасних умовах державні фінансові кліматичні обмеження повинні враховувати фінансові можливості їх дотримання домогосподарствами, бізнесом (особливо малим і середнім), місцевими органами влади. В Україні подібне відбулося щодо спротиву власників старих автомобілів на європейських номерах, які держава хотіла обкласти високими податками, оскільки вони забруднюють навколишнє середовище.

В структуру механізму забезпечення кліматичної безпеки в Україні в сьгоднішніх умовах, як свідчить аналіз праць зарубіжних та українських авторів та практики дотримання кліматичних стандартів в світі, треба насамперед включити такі фінансові інструменти, як екологічні податки,

стимули (насамперед «зелені тарифи») й штрафи, а також інвестиції та кредити (зокрема, «теплі» кредити), що направлені на покращення кліматичних умов відтворення факторів виробництва. В цьому плані також доцільно розглядати й кредитні пільги для тих споживачів, які купляють електромобілі та інші машини та механізми (передусім для використання енергії сонця, води, вітру тощо), які є сприятливими для навколишнього середовища. У той же час до сьогодні у провідних країнах світу не вирішено питання щодо фінансових джерел компенсування вказаних пільг, що ускладнює надання подібних пільг й в Україні.

Окремі складові системи фінансового забезпечення кліматичної безпеки містяться в міжнародних документах щодо збереження клімату на планеті, насамперед в Кіотському протоколі та його доповненнях. Передусім це стосується Паризької кліматичної угоди 2015 р., в якій передбачені фінансові інструменти зменшення викидів вуглекислого газу в повітря. Крім того, певні нормативи щодо дотримання кліматичних умов та форми фінансово-економічної відповідальності містяться у документах Європейського Союзу, інших регіональних організацій, у багатьох міждержавних угодах між окремими країнами, в екологічних документах окремих країн тощо. Зокрема, у Кіотському протоколі передбачено створення системи торгівлі емісіями викидів парникових газів (насамперед, за допомогою функціонування так званих вуглецевих бірж), що повинно скоротити рівень викидів цих газів на планеті. Але, як показує практика, ця торгівля не отримала широкого розповсюдження, оскільки для багатьох розвинутих країн дешевше перенести кліматично шкідливі виробництва у країни, що розвиваються. У той же час, останні не завжди ефективно використовують отримані так звані кіотські гроші. Про це, зокрема, свідчить й негативний досвід використання цих грошей в Україні, коли отримана «кіотська» позика від Японії була використана недостатньо ефективно, а за кількома проектами через порушення умов їх використання були відкриті кримінальні справи. Проблемою є й те, що на Конференції COP 24 запеклі дискусії викликала методика розрахунків при торгівлі квотами на шкідливі викиди в повітря, що говорить про небажання провідних країн світу брати на себе додаткові витрати щодо покращення кліматичної ситуації в світі. Крім того, поки не визначено й те, хто повинен платити за викуп сертифікатів виробниками електроенергії за надлишкові викиди парникових газів, оскільки енергетичний бізнес перекладає ці витрати на споживачів енергії. В цьому плані дуже складна ситуація склалася в Польщі на початку 2019 р., оскільки вартість цих сертифікатів для бізнесу за останні півтора роки зросла у чотири рази. Тому провідні виробники електроенергії країни прийняли рішення на 30 % підняти тариф на неї. Уряд Польщі виступив проти цього, оскільки це негативно вплине на поведінку виборців (в країні в 2019 р. відбудуться президентські та парламентські вибори). У той же час органи місцевої влади змушені шукати додаткові джерела покриття цих витрат, що викликає невдоволення населення. Так, влада Варшави (де знаходиться при владі опозиційна коаліція) в кінці 2018 р. була змушена підняти плату за викуп комунального майна (ця сума, за оцінками експертів, складе 1,5 млрд злотих) та суттєво підвищити плату (на 70 %) за паркування у підземних паркінгах. З метою стримування зростання цін на електроенергію уряд Польщі в 2019 р. планує використати кошти від продажу вуглецевих сертифікатів (близько 5 млрд злотих) на надання податкових пільг для електрогенеруючих компаній, щоб за рахунок цього не підвищувати ціни на електроенергію для населення. В кінці грудня 2018 р. Сейм Польщі «заморозив» на один рік ціни на електроенергію, у результаті чого приватні споживачі, підприємства та органи місцевого самоврядування зекономлять в 2019 р. 9 млрд злотих (2,5 млрд дол. США). Для цього, зокрема, був зменшений акцизний збір на 1 МВт/год електроенергії з 20 до 5-ти злотих, хоча опозиція попереджає про ризик подібного кроку, оскільки в 2019-2020 рр. очікується світова фінансова криза.

У механізмі міждержавного забезпечення кліматичної безпеки в останнє десятиліття все більше значення надається кліматичним інвестиціям, які ще поки не знайшли свого конкретного визначення. Кліматичні інвестиції, на наш погляд, – це насамперед кошти міжнародних кліматичних фондів (передусім Глобального екологічного фонду, Зеленого кліматичного фонду, кошти фондів ЄС, інших міжнародних організацій) та бюджетні кошти окремих держав, які використовуються на збереження і поліпшення клімату на планеті. Джерелом кліматичних інвестицій, крім традиційних, сьогодні все активніше стають й так звані «зелені» кредити банків, а також «зелені облігації», що випускаються міжнародними організаціями та окремими країнами, для отримання коштів з метою запровадження проектів з покращення клімату. Вони представляють собою боргові інструменти, що використовуються для залучення коштів на проекти, пов'язані з відновлювальною енергією, підвищенням енергоефективності,

екологічно чистим транспортом або низько вуглецевою економікою. В 2007 р. їх вперше емітували Світовий банк та Європейський інвестиційний банк на суму майже 807 млн дол. США. В 2013 р. «зелені облігації» випустила французька компанія Electricite de France, шведська компанія Vasakronan та американський банк Bank of America Meril Linch. Російська компанія «Норнікель» розглядає можливість випуску «зелених облігацій» для фінансування своїх екологічних ініціатив, однією з яких є так званий «Сірковий проект». В 2016 р. випуск «зелених облігацій» зріс на 120 %, склавши 1,4 % світового фінансового ринку і досяг 93,4 млрд дол. США. Це сталося насамперед завдячуючи виходу на цей ринок китайських позичальників, на яких припадає третина «зелених облігацій», які допомогли КНР залучити 32,9 млрд дол. США на екологічні проекти [2]. В цілому, експерти передбачають попит на інвестиції в екологічні проекти на рівні від 950 млрд дол. до 1,1 трлн дол. США в рік. На думку експертів, «зелені облігації» можуть забезпечити поступовий перехід світу до екологічно стійкої економіки вже у другій половині XXI століття. Тому вкрай важливо забезпечити присутність України на цьому ринку, на якому зараз домінують банки і фірми з Китаю та ряду розвинутих країн.

Податок на викиди вуглекислого газу (вуглецевий податок) є важливим елементом забезпечення кліматичної безпеки в світі. Визначення ставки вуглецевого податку виходить з нормативів заданої державою ціни на вуглець, з врахуванням якої суб'єкти ринку розраховують можливі обсяги викидів, які не лімітуються. Уперше цей податок було уведено у Фінляндії в 1990 р., а пізніше його ввели у Данії, Німеччині, Швеції та Великій Британії. Вуглецеві податки тепер вже використовуються багатьма державами Європи, а також Мексикою та Японією. Щорічний світовий обсяг їх сплати складав 14 млрд дол. США (на квітень 2015 р.). Ставки вуглецевого податку коливаються від 1 дол. за тону двоокису вуглецю в еквіваленті в Мексиці до 130 дол. за тону в Швеції. Разом з тим, у більшості випадків ця ціна складає менше 10 дол. за тону [3, с. 9]. Згідно з Податковим кодексом України, ставка вказаного податку донедавна становила лише 0,33 грн (0,015 євро) за 1 тону двоокису вуглецю, тоді як в ЄС зараз ринкова ціна за 1 тону двоокису вуглецю складає близько 6 євро. В 2019 р. ставка цього податку в Україні підвищена до 10 гривень, а до 2025 р. вона зросте до 25 грн за 1 тону. Проти такого різкого підвищення ставки вказаного податку виступив весь український бізнес, оскільки кошти від нього передусім направлені на зменшення дефіциту бюджету та збільшення витрат на соціальні програми (в 2019 р. в Україні відбудуться президентські та парламентські вибори), а не на кліматичні проекти.

В цілому, заходи із запровадження вуглецевого податку призвели до певних позитивних кліматичних змін у розвинутих країнах. Зокрема, у Фінляндії, Швеції, Норвегії та Німеччині викиди вуглекислого газу зменшилися на 7–14 % від показника за відсутності такого податку. Автотранспортні засоби з великим об'ємом двигуна одними з перших потрапили під дію податку на викиди автомобілями парникових газів, оскільки ЄС лобіює введення такого податку для перебудови автомобілебудування в Євросоюзі у напрямку масового випуску екологічно чистого автотранспорту. Позитивом такої політики є формування ринку електромобілів та автомобілів-гібридів, при придбанні яких громадяни отримують значну матеріальну компенсацію від держави. Особливо подібний механізм ефективно спрацював в Німеччині в 2009–2010 рр., коли уряд країни заохотив придбання громадянами більш екологічних автомобілів замість старих, екологічно шкідливих автомобілів. Крім цього, такий захід дозволив швидко вийти з кризи 2008–2009 р. німецькій автомобільній промисловості та економіці Німеччини в цілому. На наш погляд, в Україні ставку вуглецевого податку слід було підвищувати поступово, оскільки український бізнес почне більше, ніж раніше, виводити свої доходи в офшори, або приховувати у «тіньовій» економіці.

Особливе місце серед фінансових інструментів забезпечення кліматичної безпеки у багатьох країнах займає «зелений» тариф для виробників енергії та тепла із альтернативних джерел, в тому числі із біомаси. У результаті, у структурі генерації в ЄС відновлювана енергетика в 2018 р. сягнула 29 %, а частка біоенергетики становила 6 % від загального виробництва енергії з відновлюваних джерел. До 2020 р. частка біоенергетики становитиме 20 % у виробництві енергії з цих джерел. Зокрема, в Німеччині для цього дуже широко використовується силос, де ввели підвищений тариф за енергію, отриману з біогазу. В Україні спочатку закон про біоенергетику не передбачав підвищеного тарифу для проектів, що працюють з біомасою. Все це було виправлено тільки в липні 2015 р. Проблемою є те, що поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) в Україні за роки незалежності скоротилося в кілька

разів, що призвело до запусіння великих земельних площ, які зараз починають використовувати для виробництва біомаси. На наш погляд, краще було б використовувати вказані землі для виробництва кормів для худоби та для її випасу, оскільки площі придатних для сільськогосподарського виробництва земель в світі та в Україні скорочуються. Треба мати на увазі й висновки багатьох українських експертів про те, що трансформаційні процеси в землекористуванні нині пов'язані із значним зменшенням орних земель в Україні через наявність великої кількості сильно еродованих та деградованих ґрунтів. Однією з причин цього є незацікавленість агрохолдингів дотримуватися вимог українського земельного законодавства та їх орієнтацію на вирощування передусім технічних культур. Зокрема, в 2018 р. в Україні валовий збір зернових та зернобобових культур досяг 70 млн тонн, з яких тільки кукурудза склала 35 млн тонн. Значна частина врожаю кукурудзи піде до Китаю, де вона в основному буде використана для виробництва м'яса. Таким чином, замість того, щоб експортувати до КНР м'ясо та м'ясопродукти, Україна повністю перетворюється на сировинний придаток не тільки ЄС, а й КНР, повторюючи шлях Росії, яка вже стала таким придатком для Китаю. А запровадження ринку землі в Україні та його повне відкриття для іноземних інвесторів при існуючому надзвичайно високому рівні корупції в державі може дуже негативно позначитися не тільки на родючості землі, а й на кліматі нашої країни. Це пов'язано з тим, що іноземні інвестори (передусім з КНР, про що свідчить негативний досвід багатьох африканських країн та Росії) у таких бідних та корумпованих країнах, як Україна, не дотримуються навіть мінімальних вимог кліматичної безпеки.

Використання «зеленого» тарифу в Україні експертами оцінюється неоднозначно, оскільки наша держава не пододала зловживань та монополізму у цій сфері. Зокрема, значний простір для зловживань існує у тих випадках, коли на об'єктах електроенергетики, що використовують відновні джерела, мають застосовуватися різні коефіцієнти «зеленого» тарифу. На час повалення режиму В. Януковича компанія, підконтрольна А. Ключеву, володіла 90 % потужностей СЕС в Україні. Аналогічна ситуація характерна й у вітроенергетиці, де підрозділ ДТЕК Р. Ахметова – ДТЕК ВДЕ – є найбільшим виробником вітрової енергії [4, с. 14–15]. Водночас незалежні виробники відновної енергії наштовхуються на значні перепони, що повинно заставити державу відновити конкурентні умови виробництва в ній. Виходом із вказаної ситуації може стати запровадження аукціонної торгівлі відновною енергією. На це вказує й рішення ЄБРР, який у листопаді 2018 р. припиняє фінансування проектів з розвитку сонячної енергетики в Україні до тих пір, поки Верховна Рада не прийме відповідний закон. ЄБРР навіть готовий виділити від 2 до 4-х млн дол. США на розробку інфраструктурного механізму проведення аукціонів з продажу відновлюваної енергії.

Важливим фінансовим інструментом забезпечення кліматичної безпеки у країнах, що розвиваються, а також в тих, де відбуваються військові конфлікти, могли б стати, на наш погляд, інвестиції для них (зокрема й для України) з єдиного Міжнародного Кліматичного Фонду (МКФ). Його доцільно створити під егідою ООН замість кількох міжнародних екологічних фондів (Глобального екологічного фонду, Зеленого кліматичного фонду, Фонду для найменш розвинутих країн, Спеціального фонду для боротьби із змінами клімату), оскільки їх дії прямо чи опосередковано направлені на покращення клімату на планеті. Джерелами наповнення Міжнародного Кліматичного Фонду, на наш погляд, могли б стати насамперед обов'язкові відрахування від ВВП розвинутих та середньо розвинутих країн на мінімально можливому розмірі (хоча б у розмірі 0,1 % від ВВП), оскільки, за розрахунками експертів, виконання Кіотського протоколу для розвинутих країн вартувало в 2010 р. 0,1–2 % від їх ВВП. Для вирішення проблематики наповнення МКФ було б доцільним розглянути й питання можливості використання для цього прогресивного світового податку на капітал, запропонованого відомим французьким вченим Т. Пікетті [5, с. 477–478]. Хоча запропонований Т. Пікетті податок стосується подолання нерівності в світі, на наш погляд, його можна було б застосувати й щодо тих компаній (насамперед транснаціональних), які порушують кліматичні умови відтворення, отримуючи за рахунок цього надприбутки. Він би дозволив підтримувати перевагу спільних інтересів над приватними, при цьому зберігаючи відкритість економіки та чинники конкуренції. У зарубіжній економічній літературі називаються й інші джерела надходжень до екологічних фондів, які б могли наповнити й МКФ. Зокрема, пропонується використовувати глобальні податки на фінансові операції; податки на експорт нафти у розвинути країни; кошти міжнародних банків розвитку; вуглецеві збори, наприклад, з міжнародного транспорту; частину з прямих чи непрямих субсидій на видобуток та споживання викопного палива (їх щорічний обсяг тільки в країнах ОЕСР сягає 55–90 млрд дол. США).

На рівні окремої держави важливим фінансовим стимулом досягнення кліматичної безпеки виступають бюджетні інвестиції та пільгові кредити в проекти енергозбереження, передусім «теплі» кредити, які почали використовуватися й в Україні. Необхідність прискореного запровадження заходів з енергоефективності у нашій країні пояснюється тим, що на опалення одного квадратного метра квартири в Україні в рік витрачається 220 кВт енергії, у Польщі – 80 кВт, а в Німеччині тільки 50 кВт. Заслуговує на увагу й досвід Швеції щодо надання державних грантів для домогосподарств, які компенсують 60 % вартості домашніх систем отримання енергії. Її максимальний розмір складає 5600 дол. США. Гранти поширюються на батареї, проводку, системи управління, стартер-концентратор енергії й монтажні роботи для будинків з сонячними батареями на даху. До позитивних кліматичних інструментів доцільно віднести й «зелений» тариф для тих домогосподарств, які самостійно отримують електроенергію та тепло за рахунок енергії сонця, вітру, надр. До таких фінансових інструментів доцільно віднести й податкові та інші пільги для виробників та покупців електромобілів. При цьому важливо не зменшити доходи місцевих органів влади, як це відбулося в Норвегії при наданні подібних пільг власникам електромобілів. Для України у питаннях надання податкових пільг власникам електромобілів треба знайти такий варіант, щоб не перекладати втрати від цих пільг на більшість населення. На наш погляд, поки Україна не досягне виробництва ВВП на рівні 1990 р., ці пільги застосовувати недоцільно. Заможні верстви населення вже сьогодні мають можливість купувати електромобілі й без пільг, так як зараз електромобіль виступає як показник багатства, а не засіб пересування.

В Україні, як пропонують ряд експертів, було б доцільним створити державний цільовий екологічний фонд як окрему юридичну особу, в якому б концентрувалися всі екологічні платежі, що дозволило б ефективніше боротися з екологічними проблемами, зокрема й з потеплінням клімату. Але для цього, на наш погляд, потрібно внести деякі зміни до Податкового кодексу України, змінивши назву екологічного податку на екологічний збір (платіж). Справа полягає в тому, що, згідно українського законодавства, використання податкових платежів носить нецільовий характер, а використання зборів – цільовий характер. Це б дозволило оптимізувати використання екологічних платежів в Україні та залучити додаткові іноземні та внутрішні кліматичні інвестиції до країни.

Висновки та пропозиції. Важливою складовою екологічної безпеки виступає кліматична безпека, гарантуванню якої приділяється все більше уваги на міждержавному рівні та на рівні окремих держав. Нинішній етап розвитку глобалізації обумовлює необхідність створення міждержавних фінансових інституцій для спільного вирішення глобальних кліматичних проблем. Досвід спротиву населення Франції та ряду інших розвинутих країн кінця 2018 р. проти введення нових екологічних податків засвідчив, що силові методи запровадження державних фінансових кліматичних обмежень зустрічають масовий опір більшості населення та малого і середнього бізнесу, що важливо врахувати в Україні. В структуру механізму забезпечення кліматичної безпеки в Україні в сьогоднішніх умовах, треба насамперед включити такі фінансові інструменти, як екологічні податки, стимули (насамперед «зелені тарифи») й штрафи, а також інвестиції та кредити, що направлені на покращення кліматичних умов відтворення факторів виробництва. У механізмі забезпечення кліматичної безпеки все більше значення надається кліматичним інвестиціям, які ще поки не знайшли свого конкретного визначення. Кліматичні інвестиції – це насамперед кошти міжнародних кліматичних фондів та бюджетні кошти окремих держав, які використовуються на збереження і поліпшення клімату на планеті. Джерелом кліматичних інвестицій, крім традиційних, сьогодні стають й так звані «зелені облігації», що випускаються міжнародними організаціями та окремими країнами, для отримання коштів з метою покращення клімату.

Джерела та література

1. Соколов Б. Велика незустріч. *День*. 2018. 4 грудня. С. 5.
2. Брус Л. Переходные финансы // *Kommersant.ru* /doc /3211702
3. Порфирьев Б. Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 9. С. 5–16.
4. Крамар О. Не той відтінок зеленого / О. Крамар. *Український тиждень*. 2017. № 7. С. 14–17.
5. Пікетті Т. Капітал у ХХ столітті / пер. з англ. Н. Палій. Київ: Наш Формат, 2016. 696 с.

References

1. Sokolov, B. (2018). Velyka nezustrich [Great coming out]. *Den – The Day*, 12, 5 [in Ukrainian].
2. Brus, L. (2018). Perekhodnye fynansy [Transitional Finance]. *Kommersant.ru – Kommersant.ru* /doc /3211702 [in Russian].

3. Porfirev, B. N. (2016). «Zelenye» tendencii v mirovoj finansovoj sisteme [«Green» trends in the world financial system]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenia – World Economy and International Relations*, 9, 5–16 [in Russian].
4. Kramar, O. (2017) Ne toi vidtinok zelenoho [Not that green]. *Ukrainskyi tyzhden - Ukrainian history*, 7, 14–17 [in Ukrainian].
5. Piketti, T. (2016). Kapital u XX stolitti [Capital in the twentieth century]. *Nash Format – Our Format*, 696 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.01.2019 р.

УДК 368.911

Borysiuk Olena,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European national university
Department of finances, bank business and insurance
Lytsk; ORCID ID 0000-0002-9411-4118
e-mail: lena_borysiuk@ukr.net

Datsyuk-Tomchuk Maria,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lutsk Institute of Human Development of the University of «Ukraine»
Department of Law and Finance
Lytsk; ORCID ID 0000-0002-9794-8943
e-mail: mashaprof@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-01-100-106>

PROBLEMS OF LIFE INSURANCE DEVELOPMENT IN TERMS AN UNSTABLE FINANCIAL ENVIRONMENT

In modern conditions, life insurance plays a crucial role for the economy of the country and its citizens, because it is aimed at financial and social protection of the population through the organization of an integrated system of material security in the event of various events associated with life, health, disability or other events, which can lead to a significant imbalance of family or personal budgets, and a decline in living standards.

The main trends of life insurance development in Ukraine presented in the study demonstrate that current processes of globalization have a serious impact on the complications of consumer and savings properties of life insurance through the merger of insurance, credit and investment products.

At the same time, in Ukraine, this type of insurance is hampered by a number of factors, due to which it does not become widespread. That is why the article focuses on the problems of life insurance development in the context of financial imbalances and proposes directions for their activation in Ukraine.

Key words: life insurance; insurance payments, accumulative life insurance; insurance product; life insurance reserves.

Борисюк Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
кафедра фінансів, банківської справи та страхування;
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-9411-4118
e-mail: lena-borysiuk@ukr.net

Дацюк-Томчук Марія,
кандидат економічних наук, доцент,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
кафедра права та фінансів
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0002-9794-8943
e-mail: mashaprof@ukr.net

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО ФІНАНСОВОГО СЕРЕДОВИЩА

В сучасних умовах страхування життя грає найважливішу роль для економіки країни і її громадян, оскільки воно направлено на фінансовий і соціальний захист населення за допомогою організації комплексної системи матеріального